

skal bringe den til at løbe sammen« (o. 1800; 8). For lettere at få en bisværn til at søge kuben blev den gnedet med gul snerre (Rødmø; 9). Lagt i sengens halm eller fodende skulle den fordrive lopper (Jylland, Læsø; 10). Gul snerre dufter særlig stærkt imod regnvejrr (11). Børn hæfter burresnerrens frugter på tøjet som militære distinktioner (Avernakø; 12).

LITTERATUR: (1) 739 1,1796,627; 398 1806,133; 675 12,1810,63f; 525b 30; (2) 576 4,1799,409; 525b 11; 946 8; (3) 49d 1,130f; (4) 739 1,631; (5) 182 1, 319; (6) 634 14794; (7) 488f 3,58; 488g 1,38 og 3,36; (8) 739 1,1796,627f; 398 1806,133; (9) 631b 18,1960-61,17; (10) 830 4,1885,15; 488g 3,187; 634 16867 (Hanhherred), 13620 (Vends.), 17923 (Læsø); (11) 739 1,1796,627; 842b 1840,40; (12) 634 12005.

PROSA OG POESI

Den gule snerre ligner skummende vin, sommers vilde, brusende skum, kastet hen på grøftens kant *Jens Jacob Jensen* (1); de utallige små gule blomsterkalke... fylder den danske sommer med sin vellugt. Jomfru Marias sengehalm er en af den skønne sommers skønneste blomster *Jens K. Jørgensen* og *K Hee Andersen* (2). Gul snerre med dens luftige brus af sødtduftende blomster *Ingeborg Raunkiær* (3). Nede i grøften stod den gule snerre med sine blomsterboller og sendte sin varme og søde honningduft i pust henover vejen (a), den gule snerre stod med sine store boller af æggegule blomster, der duftede stærkt og honningsødt (b) *Ellen Raae* (4); pludselig rammes man af en duft af gul snerre, som er selve den danske sommer, hed og sød, beskeden og dyb *Mogens Lorentzen* (5). Snerrens sennepsgule blomst hang fuld af brune møl *Jeppé Aakjær* (6), snerren svingler berust i sin duftgyldne sky *Valdemar Rørdam* (7), snerre langs gitter af havre, - din strømmende vellugt, der fosser som vin *Ebbe Jahn-Nielsen* (8).

LITTERATUR: (1) 151 12,1939,731; (2) 462 171; (3) 755 21; (4) a 64 25/11 1944; b 735c 96; (5) 556 40; (6) 1002c 11; (7) 789z 60; (8) 425b 19.

Hyld, *Sambucus nigra*

(s. 199, 201 SOMMERHYLD, *Sambucus ebulus* og DRUEHYLD, *Sambucus racemosa*)

FOREKOMST, NAVNE

Hylden er en velkendt stor busk eller et lille træ med marvfylde grene, fannede mørkegrønne

blade, skærmformede toppe af gullighvide, krydret duftende blomster og sorte bær (egentlig stenfrugter).

Almindelig ved beboede steder, i hegn, skovbryn osv., om vildtvoksende eller plantet er ofte svært at afgøre, navnlig i VJylland anvendt som læplante og enkelte steder dyrket som bierhverv. Plantegeografisk hører hylden til Mellemeuropa og den er muligvis ikke oprindelig vildtvoksende i Danmark; den kan påvises siden Ertebøllekulturen ca. 5000-3000 f.Kr. For 300 år siden oplyses, at »hylden vokser mangfoldig nok her i vore lande og især i landsbyerne, på kirkegården, ved gærder i kålhaverne, humlehaver og andre sådanne steder« (1648; 1). - Der skal helst gro hyld på kæmpehøje (ØLolland; 2) sml. s. 191; landets »største« hyld på Borgø i Maribo sø (i 1916 2.5 m stammeomfang) stammede måske fra haven ved borgen, der gav øen navn (3).

Hyld o. 1300ff (hyllæ), navnets oprindelse og betydning er omstridt, Simon Paulli mente 1648 (1), at »det danske navn har sit udspring deraf, at den enten er én huld, det er trofast, eller at den giver én huld, det er, at man ser vel ud igen, når sygdommen har udmattet én«; navnet er dog snarere sprogligt beslægtet med at være hul (som de ældre grene), eller må henføres til hylle = skjule, idet man mente, at sagnvæsener holdt sig skjult i busken. Mange stednavne 1300-t ff har forleddet hyld, der imidlertid også kan have ikke-botanisk oprindelse (således Hyldager 1300 ff ved Ribe, Hyldebjerg 1451-1500 SFyn, Hyldtofte 1453ff Lolland, Hylderød 1502ff Vejle amt), med sikkerhed indgår plantenavnet kun i Hyldeholt 1400-t ff Præstø amt.

Barken: *peddik*, *perk*, *pirk* SSlesvig o. 1870 (fra plattysk), *hal* Thy o. 1870; marven: *kalv* Jylland, *hyllemalle* VFyn. (4).

Hylden nævnes ikke i de danske love. Hillerød byvåbens træ 1787ff skal iflg. sagnet være den tjørn (sml. bd. 3), hvorunder dronning Sophie 1577 fødte den senere Christian IV, planten tolkes nu gerne som en blomstrende hyld, idet byen opstod, da godset Hylderødsholm 1560 kom under kronen; Hillerød skyldes dog snarere personnavnet Hille.

En hyld var bytræ i Hillestrup Falster, den blev siden afløst af en lind (5). I Sød ved Tønder blev et læsetræ lørdagen før St. Hans omsvøbt med tidsler »for at heksene ikke skulle stjæle det om natten«, øverst anbragte man nyløvede hyldegrene, så det hele lignede en kæmpemæssig fejkekost (»midsommerkost«), og skolepiger kastede blomsterkransen derop for at få dem til at hænge på

Hylden som symbol i Hillerød byvåben.

grenene (6). Når man Valborgsaften 30/4 omkring majtræet havde sunget majvisen, blev en hyldegren hejst op i det som tegn på, at man havde fulgt skikken. Iflg. andre optegnelser sømmede man Valborgsdags morgen 1/5 en hyldegren fast midt på majtræet, som man dansede om pinsedags aften (Samsø; 7).

Hyldebusken følger menneskene, skyder »af sig selv« op ved deres huse, kræver ingen pasning, har en ejendommelig stærk lugt og lægekraft i alle dele. Til ingen anden af vore vækster er knyttet så megen folkløse – »kun yderst få planter... kan siges at have grebet så meget ind i folkelivet og haft en så betydelig indflydelse på sæder, sagn og overtroiske meninger« (8). Lugt og smag og syn du fornærmer, men nyttig du kaldes *J. H. Smidth* (9). Den blev kaldt fattigmandens træ (Sønderjylland; 10). Hylden indtager en særlig stilling hos os, elsket og forkæret, den er ligesom et uægte barn, den har intet hjemsted og hører hjemme overalt. »Når hyldebuskene står med de gullighvide blomsterskærme, så er midsommerstemningen over os, når vi en dejlig varm solskinsdag mærker denne stærke, bedøvende duft, da er den danske sommer inde med vor egen hjemlige hygge og poesi« (11). Hvor man langt ude i verden pludselig blev løftet bort af lampens ånd, som Aladdin, og med tilbundne øjne blev sat ned et sted, hvor hylden duftede, ville man straks med sikkerhed vide, at man var i Danmark *Mogens Lorentzen* (12). Se også citater fra prosa og poesi s. 195ff.

LITTERATUR: (1) 697 129; (2) 161 1906/23:798; (3) 19 248; 622b 293; (4) 689 2,531f; 148 5,36; 8,13; 11,90 sml. 119 og 13,41; 495 4,669f; 228e 2,79; 519 52; (5) 546 1944,430; 806f 107; (6) 885 2,1925–26, 69; (7) 488g 4,9; 228e, 2,533; 607 23/6 1886; (8) 19 250; (9) 842 178; (10) 634 15446 (Branderup s. o. 1900); (11) 631 20/7 1950; (12) 556b 39.

ANVENDELSE AF VED, GRENE, MARV

Hylden »fortjener at være alle skovelskende forstmænds yndlingstræ« som læ om nyplantede skove (1802; 1). Den er i Jylland plantet som læbælter (1897; 2) og blev plantet omkring møddinger for at give skygge, så solen ikke udtørrede gødningskraften (MFyn; 3).

I Svendborg er fundet ske af hyldeved fra 1200–1300-t (4). Grenene anvendes til gærdestave og brændsel (1761; 5), veddet til skeer, piberør, knipler, spinderokke, spoler, væverkamme, garntriser, linealer, tommestokke, håndtag, fiskernåle, købes af skomagere til pløkke, er meget søgt til maskindele udsat for stærk gnidning, unge skud til klystere, veddet giver gode trækul, af asken fås potaske (o. 1800; 6).

Veddet bliver på SFalster meget benyttet til skopløkke, husflidsskolen i Marrebæk bruger hylde-træ som dække på klædebørster (o. 1885; 7). På Avernakø skærer man skeer af veddet (8), hvortil hylde skal være den bedste træsort (9). Let buede 4–5 årige skud giver stærke og lette skafter til skovl og fork (Slesvig o. 1900; 10). Grenene er anvendt til piberør, ladestokke, spadserstokke, drejearbejder og af træskærere (1937; 11). Møbler af hylde bliver ikke ormstukne (1885; 12).

Af udmarvede hyldepinde får man spoler til væven (Allinge o. 1890; 13). Når man spinder svinhårsreb er håndfanget på tenens ene skaft en udhulet hyldegren (Jylland; 14). Med »blæsepiben«, en udmarvet hyldepind, puster man til ilden (NVSjælland; 15), om morgenen på ildstedets gløder (15b); en sådan pind med kræmmerhus foroven er stukket gennem loftet over petroleumslampen og osen går derigennem (Randerseggen; 16). Foder til bierne anbringes i kuben i flækket hyldepind med marven fjernet undtagen ved enderne (Køgeegnen; 17). På Agersø har man røget sild med grønne blade af hylde eller ask (18).

Marven anvendes til elektriske forsøg og til en figur, som i den bredt afrundede ende forneden har en lille klump bly, således at den ikke kan vælte (19), sml. s. 178, endvidere som underbelægning i insektkasser til nedstukne nåle (20) samt til polering af optiske instrumenters linser.

LITTERATUR: (1) 653 1802,76; (2) 512 1897,722; (3) 634 12180; (4) 495 11,1966,193; (5) 146 5,366; (6) 792 4,1794,88; 739 2,1800,375,377; 653 1802,76; 398 1806,293; 427 1809,66; (7) 546 1964,79; 634 21065; (8) 634 12205; (9) 950 198; (10) 634 16683/48; (11) 304 419; (12) 19 242; (13) 449 1947,32; (14) 488g 3,66; (15) 305 24; (15b) 413a 28; (16) 488f 3,38; (17) 128

Gobelin udført 1919 af G. Skovgaard efter tegning af Joakim Skovgaard.

64; (18) 292 229; (19) 739 2,1800,375; 919 5.2,1875, 170; (20) 239 1894,60f,66.

ANVENDELSE AF BÆR, BLADE OG BLOMSTER

Juli 1603 får dronningen leveret hyldeblomster, jordbær og røde roser til fremstilling af akvavit (1). 1648 oplyses, at nogle folk om foråret tilbereder knopperne som salat, »bliver de nedsyltede og med lage vel forvaret, kan man æde en temmelig mængde deraf uden nogen væmmelse, opkastning« (2). »De modne hyldebær. . . læsker min gane med deres behagelige syrlige smag, så at jeg undrer mig meget over, at de ikke sættes som konfekt på bordet af vore landsmænd i stedet for de fremmede druer. . . Mest almindeligt foragter man, hvad der er vort eget, og der er intet håb om en bedre forstand. Imidlertid ærgrer jeg mig ofte over indbyggerne, fordi de lader disse kostelige bær visne på hyldetræet, der blomstrer i vore provinser og pryder alle bøndernes haver og huse, eller afstår dem til fuglene, der synes værdigere til denne guddommelige føde«; bærsaften anbefales til at komme i mælk for at få den til at skille (Ths. Bartholin 1666; 3). »Saften er, som enhver véd, så almindelig i brug, at der gives næsten ingen bondekone eller husmoder, som ikke véd at koge dem og har noget deraf i forråd til nødsfald« (1761; 4).

I egne med få frugttræer bruger man hyldebær-saft i stedet for kirsebær-saft (5). Fra byerne kommer folk i hele flokke og med store kurve ud for at plukke hyldebær til salg (Dybbøl o. 1875; 6), de sælges om efteråret i butikker og på torve til fremstilling af saft. O. 1830 bliver bærrerne ikke anvendt i Horns herred, man lader dem hænge »til fuglene« (7).

Af bærrerne kan brændes brændevin (1790; 8); æbler og pærer får smag af muskatel (-vin), når de nogen tid har ligget mellem hyldeblomster (1799; 9); blomsterne giver en krydret hylde-eddike, frugterne hyldebærvin, frøene en olie (o. 1800; 10); hyldemós = indkogt bærsaft + honning kan bruges på brød i stedet for smør (1809; 11).

Tørrede og syltede bær anvendes til saftsuppe (12); man tørrer dem i solen eller (oftere) i bageovnen efter brødbagning og gemmer dem til hyldebær-suppe (Sønderjylland, MFyn; 13), de koges også med ribssaft (Slesvig o. 1900; 14). Den henkogte saft af modne bær gives en populær suppe med melboller.

Mange hjem på Tåsinge søder kaffen med hyldebær-sirup (15). Ved »fransk visit« serverer man

som en lille forfriskning f.eks. sødet hyldebær-saft med småkager (Mors o. 1900; 16). Enkelte steder i Sønderjylland opbevares bærrerne ind-sukret i glas (o. 1880; 17). Hyldebær-saft kommer i slagterpøllet (Tranderup Ærø; 18), saften + sukker i brændevin giver en »rødvinstoddy« (Fåborgegnen; 19). Vine farves røde med hyldebær-saft og alun (20), med de tørrede blomster krydres frugtvine og likører (o. 1920; 21).

Til o. 1885 var hyldete af tørrede blomster en almindelig daglig- eller aftendrik i navnlig syd-jyske hjem og erstattede eller drøjede ægte te (22). Blomsterkvastene lægges på en avis eller hænges op til tørring, og kattene skal helst »van-de« dem; mange gamle folk drikker hver aften en kop hyldete for at holde sig raske (Allinge o. 1890; 23); den sødes enten med sirup eller drik-kes usødet til sirups mellem-mader (Koldinge-gnen; 24), teen krydrer man med kanel (5), kruse-mynte (jyske hedeegne; 25) eller røllike (Thy 1940-45; 26). Vinteraftener drikker man i det vestlige Sønderjylland den varme bærsaft i stedet for kaffe (o. 1880-90; 27).

Unge grønne hyldeblade har været benyttet som krydderi i kålsuppe og æggekage (o. 1920; 21) og kan - tilberedt med olie, eddike og salt - spi-ses som salat, de modne frugter blandes i blom-memós (1846; 28); tørrede eller sukkerkogte hyldebær er blevet anvendt som korender (1798 ff; 29), grønne syltede eller (NLangeland) ovn-tørrede bær som kapers (30). Blomsterne indba-ges i pandekager (30b) og giver syltede stikkels-bær en meget fin smag (31).

På Københavns Grønttorv blev 1967 solgt 160.380 kg hyldebær.

Blomsterne indgår i balsam = parfume (32).

LITTERATUR: (1) 931 3,193; (2) 697 129; (3) 445 1828.1 5,9; (4) 696 373; (5) 161 1906/23:1; (6) 634 12130/4; (7) 250b 58; (8) 194 3,199; (9) 576 1799, 83; 670 1,1801,308; 653 1802,427; (10) 739 2,376f; 182 4.2,1807,493; (11) 427 66; (12) 19 236; (13) 634 13408 (Felsted o.1880), 12006 (o.1890); (14) 634 16683/47; (15) 339 222; (16) 634 12144; (17) 634 16297 (Rinkenæs); (18) 477 35; (19) 747 150; (20) 599b 1,497; (21) 480 21; (22) 19 235; 228e 1,717; 488f 3,56,58; 865 180; 877 1,1933,129 (o.1860); 339 222f; 634 12358,13408,16736 m.fl.; (23) 449 1947,30; (24) 955 1926,13,22 jf. 228e 3,785; (25) 228c 64; (26) 634 12181; (27) 634 12230; (28) 349 1846,142f; (29) 509 1,77 (i pandekager); 349 1846,142f; 634 16683 (Slesv. o.1900); 107 1944; (30) 304 419; 634 12248 (Skernegnen o.1880), 12680 (NLangel. o.1900); (30b) 65 14/6 1962; (31) 380 nr. 23,1967; (32) 273 180.

Ostestempler af hylde træ fra gården Havarti, hvorfra den berømte ost stammer. Landbrugsmuseet, Gammel-Estrup. (ES).

LEGETØJ

Af grenene skæres »de små hyldebøsser, hvilke børnene om efteråret går på gaderne og leger med« (1648; 1). Marven stødes eller (Bornholm o. 1860) brændes ud med tynd jernpind, så ret grenstykket danner et rør. En med spyt æltet (tygget) blårtot, papir, optrevlet hampegarn, en kartoffelskive eller hylde marvskugle presses med ladestok ind i røret frem til dets ene åbning, et nyt projektil drives ind bagved, det første bliver af den komprimerede luft slynget ud med et knald; sidst indførte prop presses frem, en tredje indføres bagved, osv. Når der skydes til måls, klæber den fugtige kugle ved det ramte (2). Legetøjet er også kaldt en *blaffert* (o. 1700; 2b), *blårbøsse* (Jylland; 3), *hylletøwde* (NFalster; 4), det nævnes af bl.a. N. F. S. Grundtvig og Jens Baggesen (5), digtet »Hyldebøssen« af Niels Jeppesen (6) slutter: Så tygged jeg kugler og sigted' efter de søvnige fluer · og tegnede skiver på dørene ind til de andre stuer. — »Med hyldebøsser gjorde vi os frygtet, vi skar dem så store og lange, at ladestokken lod sig stemme mod skulderen som en kolbe, så at de kunne af-fyres med sigte som et gevær« *Johannes V. Jensen* (7). En gårdmand i Farsø betalte dreng 4

skilling for at skyde med sin hyldebøsse efter præsten, mens denne stod på prædikestolen, men drengen ramte duen over ham (8).

Hylde sprøjten har i den ene ende en gennemhullet prop, en stok omviklet med blå e.lign. presses gennem det vandfyldte rør (9).

Ærtebøssen eller (VLolland) *kanonen*: midt i udhulet gren skæres 6–7 cm lang åbning ind til hulheden, en tynd elastisk træpind (forhen gerne korsétstiver eller krinolinefjeder af fiskeben) bøjes og indsættes, en ært trilles ned i røret, under det fører pegefingeren »aftrækkeren« tilbage, når den slippes slynges projektilet nogle meter væk. Spurvehagl, små sten, kirsebærkærner o.a. bruges også som skyts (10).

Hylde fløjten, *Slesvig blærrer* (11) af hyldegren er et instrument, der ofte nævnes i 1800-t's litteratur, således af Adam Oehlenschläger i »Aladdin« 1805 (se s. 196), B. S. Ingemann i »Landsbybørnene« (1852) og H. V. Kaalund (12): jeg vil af hyld en hyrdefløjte skære · med idyllisk klang; endnu senere af Holger Rasmussen 1918 (13).

Udborede hyldegrene bruges af drenge som piberør og/eller hoved (14). Omkring flitsbuepi-lens spids anbringes en muffe af stump hylde-